

М.Ф.Москалюк

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ З УНДО: ШЛЯХ ВІД СПІВРОБІТНИЦТВА ДО КОНФРОНТАЦІЇ

Рішення ради послів держав Антанти 14 березня 1923 р. про передачу Східної Галичини Польщі спричинило глибоку кризу всередині українського політичного табору. Його виявом стало розмежування національних сил. Посилилися прорадянські ілюзії, угодовські орієнтації на Польшу, зміцнів новітній український націоналізм [15, с.169].

Нова ситуація сприяла подальшій еволюції суспільно-політичного життя краю в сторону його переіменування. У ході консолідаційного процесу 1924 – першої половини 1925 рр. на базі колишньої Української народно-трудової партії, Української партії національної роботи та волинської національної групи Української парламентарної репрезентації 11 липня 1925 р. виникло Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО). Ця центристська партія, яка швидко стала провідною силою на західноукраїнських землях, шляхом компромісу об'єднала роз'єднані течії націонал-демократів, радянських, автономістів та представників націоналістичної орієнтації. Провід УНДО в особі голови партії Д.Левицького, М.Галушинського, В.Загайкевича, В.Мудрого та інших відомих політичних і громадських діячів виступив з платформою, в якій окреслив головну мету партії – політичну консолідацію західних українців з метою здобуття самостійної соборної Української держави [17, с.237-238].

Складний і контроверсійний характер тогочасних політичних реалій вплинув на клерикально-консервативну течію українського табору, яка на угодовському ґрунті “ нової ери ” організаційно оформилася у Галичині ще в 1896 р. До 1907 р. вона діяла у формі партійного представництва з боку Католицького русько-народного союзу, а з 1911 р. – Української християнсько-суспільної партії (УХСП), очолюваної О.Барвінським. Перебуваючи на правому крилі українського політичного спектра, УХСП об'єднала незначну, консервативно настроєну частину української громадськості та кліру, виступала на захист національних, соціально-економічних та культурних прав галицьких українців. Діяльність УХСП протягом 1911-1924 рр. наочно засвідчила політичну еволюцію християнських суспільників, у результаті якої вони відмовилися від угодовських, щодо Польщі, тенденцій і повністю перейшли на державно-самостійницькі позиції. Однак низький організаційний стан клерикальної партії та мінімальний рівень її впливу

на маси спричинили повне підпорядкування УХСП політичній лінії націонал-демократів [16, с.53]. Рішення ради послів Антанти викликало занепад партії християнських суспільників, який завершився в серпні 1924 р. її розпадом.

Припинення діяльності УХСП прискорило політичну та релігійно-обрядову поляризацію клерикально-консервативних сил. На середину 20-х років ХХ ст. оформилися орієнтальний (візантійський) та окцидентальний (латинський) напрями в українській клерикальній політичній думці [19, с.212-213]. Перший з них висів упав з позицій загальноукраїнського єднання в рамках соборної незалежної Української держави, закликав до збереження східних (візантійських) традицій у Греко-католицькій церкві як релігійної основи співпраці українців різних конфесій. Не витворивши власної політичної організації, представники цього напрямку діяли в складі УНДО. Натомість клерикали-окциденталісти пропагували ідею доцільності в нових політичних умовах взаємовигідної польсько-української угоди на засадах національно-територіальної автономії всіх українських земель у складі Польщі. З метою згладити релігійні суперечності між обома народами та нейтралізувати вороже для Греко-католицької церкви поширення з Наддніпрянщини атеїстичних та православних впливів, вони закликали латинізувати східний обряд.

Інструментом пропаганди та реалізації програмних засад клерикалів окцидентального напрямку стала Українська християнська організація (УХО), яка утворилася 4 серпня 1925 р. у Львові. Головою УХО став ректор Львівської духовної семінарії доктор Т.Галушинський. У склад провodu християнської організації ввійшли також від греко-католицького духовенства професор духовної семінарії у Львові Й.Маркевич, крилошанин станіславської капітули Д.Стек, директор приватної української гімназії в Золочеві священник М.Хмільовський, представники інтелігенції – юристи О.Надрага, Р.Гайдук, З.Лукавецький, вчитель державної семінарії О.Бачинська [За, арк. 33-34]. Однак фактично керівництво УХО перебрав у свої руки станіславський єпископ Г.Хомишин. Високий духовний сан не дозволив йому стати повноправним членом цієї клерикальної організації, зате надав можливість виступати в якості її неформального лідера.

Оскільки УХО не претендувала на роль політичної партії, вона не брала безпосередньої участі у партійно-політичному житті краю. Разом з тим статус УХО як позапартійної організації аж ніяк не означав, що її не цікавило політичне життя. Навпаки, керівництво УХО розглядало християнську організацію як перший етап на шляху заснування української католицької партії [9].

У зв'язку з цим УХО постала перед вибором політичного союзника партії, яка в найбільш повній мірі сприяла б реалізації програмних засад клерикалів-окциденталістів. Такою партією, не випадково, стало УНДО. На це вплинув цілий ряд чинників. По-перше, на середину 1925 р. склалися міцні традиції співробітництва Греко-католицького духовенства (яке складало основу соціальної бази УХО) з націонал-демократами. По-друге, з числа всіх тогочасних українських політичних партій тільки УНДО у своїй програмі, прийнятій на II партійному з'їзді 19-20 листопада 1926 р., беззастережно виступило на захист Греко-католицької церкви [26, арк. 3]. По-третє, у середовищі націонал-демократів до кінця 1926 р. існувала угодовська група В.Бачинського, яка через журнал "Політика" пропагувала ідею автономії українських земель у складі Польщі [7, с. 7-8]. Ця так звана "реальна політика" отримала підтримку з боку УХО, оскільки відповідала програмним засадам клерикалів-окциденталістів. Не випадково до складу редакції названого журналу увійшов Т.Галушинський. По-четверте, тісному співробітництву між УХО та УНДО сприяло також рішуче відмежування націонал-демократів від ворожих для християнської організації лівих і москвофільських партій [1, арк. 82-83]. По-п'яте, у початковий період своєї діяльності, що охоплював 1925-1927 рр., УХО уникала відкритої пропаганди латинізації Греко-католицької церкви, проти чого виступала абсолютна більшість української громадськості та священники-орієнталісти.

Деякі згадані обставини, зокрема традиційний союз української націонал-демократії з греко-католицьким духовенством, підтримка нею церкви, опозиційне ставлення до партій лівого і москвофільського спрямування, створили сприятливі умови для міцної співпраці галицьких клерикалів орієнтального та окцидентального напрямку з УНДО. Членами ЦК цієї партії були священники Д.Лопатинський, О.Стефанович, Л.Куницький. У склад Народного комітету УНДО увійшло 24 представники кліру. Серед них – "хомишинці" Т.Войнаровський, Ю.Гіряк, П.Городецький, з числа орієнталістів – Д.Лопатинський, Л.Куницький. Останній зайняв одночасно посаду заступника голови УНДО [1, арк. 75]. Активна підтримка греко-католицьким духовенством націонал-демократів дала підстави членам Української соціалістичної радикальної партії (УСРП) назвати УНДО "партією попів" [36, арк. 172].

Загалом в контексті тогочасних взаємовідносин УХО-УНДО серед української громадськості формується уявлення про значний вплив націонал-демократів на діяльність християнської організації. Сама ж УХО сприймалася як надійний союзник та "прибудова" УНДО [3г, арк. 29].

Особливо активізувалася співпраця клерикалів-окциденталістів з націонал-демократами на тлі виборчої кампанії до польського парламенту 1928 р. Задовго до виборів, ще у липні 1926 р. І. Хомишин закликав духовенство формувати серед української громадськості готовність підтримати УНДО [4а, арк. 14]. На засіданні ЦК УХО 24 листопада 1927 р. Т. Галушинський запропонував надати націонал-демократам на час виборів моральну підтримку [2а, арк. 38]. Друкований орган християнської організації газета "Нова Зоря" відкрито вела агітацію за підтримку УНДО. Внаслідок такої діяльності УХО виборчий список націонал-демократичних кандидатів поповнився чотирма представниками від греко-католицького духовенства [146, s.209].

Таким чином, у початковий період діяльності УХО спостерігалось її тісне співробітництво з УНДО. Взаємодія клерикалів-окциденталістів з найбільш впливовою партією Західної України, з одного боку, піднесла авторитет УНДО серед тієї частини громадськості та кліру, яка підтримувала ідейні засади християнської організації, а з другого – надавала УХО можливість, хоч і опосередковано, через націонал-демократів брати участь у політичному житті краю.

Однак співпраця УХО та УНДО була приречена на поглиблення протиріч. Як відомо, націонал-демократи не були політично однорідними. В їх рядах виділялися три групи: 1) прихильники переговорів з польським урядом (лідер В. Бачинський); 2) центр, який орієнтувався на власні сили. Його представникам Д. Левицькому, В. Целевичу та ін. належало керівництво об'єднанням; 3) радянське течія (Є. Петрушевич) [18, с.31]. Констатуючи таке становище, унівська газета "Новий Час" писала: "В новій партії об'єдналися люди, що з більшим правом, а навіть гордістю, могли б назвати декого з одно-партійців своїми політичними противниками... Це свідчить, що об'єдналися люди, яким не місце в одній партії" [8]. Зрозуміло, що саме прихильники В. Бачинського отримали підтримку з боку УХО. У цьому контексті консолідаційна політика клерикалів-окциденталістів з націонал-демократами на пряму залежала від вагомості в УНДО автономістичної групи. Перемога центристів на другому з'їзді партії в листопаді 1926 р., закріплена прийняттям програми УНДО, що відкидала будь-які орієнтири на Польщу, та виключенням 12 грудня 1926 р. В. Бачинського з лав об'єднання, відштовхнула УХО від націонал-демократів. Напруженість у взаєминах не спала навіть після того, як радянські вийшли з УНДО, утворивши 15 травня 1927 р. Українську партію праці.

Черговим кроком, що значно загострив стосунки, стала організація націонал-демократами в час виборчої кампанії 1928 р. “одноцілого національного фронту всіх українських партій” з метою створення спільного блоку. Основна увага при цьому зверталася на співпрацю з радикалами. На пленумі ЦК УНДО 7 травня 1927 р. присутні 28 чол. одноголосно проголосували за переговори з УСРП, натомість тільки троє підтримали курс на співробітництво з УХО [1, арк. 82]. Незважаючи на те, що така політика не увінчалася успіхом, перш за все з вини радикалів, які, поставивши ряд вимог, відмовилися від спільного блоку, був зведений нанівець весь попередній позитивний досвід консолідаційної діяльності УХО-УНДО.

Налякана навіть ймовірністю такої співпраці, УХО виступила проти тих кандидатів з ундовського табору, які, на думку клерикалів-окциденталістів, тяжіли до атеїзму. “Обов’язком християнина, – писала “Нова Зоря”, – є віддати свій голос на кандидата, що сам має християнський світогляд та що у своїй посольській діяльності буде поступати по лінії інтересів католицької церкви” [10]. Одночасно УХО вимагала від “неможливих кандидатів” усних заяв не виступати за час своєї майбутньої посольської діяльності проти релігійних принципів та настанов католицької церкви [6, с.6].

З числа греко-католицького духовенства тільки священники-орієнталісти залишалися беззастережними союзниками УНДО [14а, с.57].

Представники клерикально-окцидентальних кіл негативно сприйняли результати виборів, зокрема те, що крім націонал-демократів, які отримали 24 мандати у сеймі і 9 у сенаті, 10 місць здобули радикали і 5 – радянофіли. За такий стан справ вони звинувачували УНДО [11].

Суттєвим дестабілізуючим фактором у взаємовідносинах християнської організації та УНДО напередодні і після виборів стало ображення О.Назарука (листопад 1927 р.), а згодом С.Томашівського (січень 1928 р.) членами ЦК УХО. Попри те, що вони сповідували ворожі для націонал-демократів гетьмансько-монархічні ідеї В.Липинського, С.Томашівський теоретично обґрунтував, а О.Назарук, очоливши редакцію “Нової Зорі”, пропагував концепцію національно-територіальної автономії українських земель у складі Польщі [12].

Виступаючи проти них, керівництво УНДО розповсюдило заяву, в якій стверджувало: “Ми нічого не маємо проти, що ідеологи угодовости С.Томашівський і О.Назарук зробили б... ще один... експеримент. Нас тривожить, що на такий експеримент дає згоду УХО” [26, арк. 5]. У зв’язку з цим націонал-демократи прогнозували повний занепад християнської організації.

Проблема стосунків з УХО після парламентських виборів стала предметом активного обговорення серед ундистів. Ряд членів ЦК на чолі з послом В.Целевичем наполягав на публічній дискусії з цього приводу. Націонал-демократи з числа священників-орієнталістів були проти. Їх ставленик Л.Куницький виступив посередником у пошуках розумного компромісу [Зв, арк. 10]. Однак конфлікт, що зачепив основи ідеології УХО та УНДО, переговорами розв'язати було вже неможливо. На Народному з'їзді УНДО в грудні 1928 р. редактор газети "Діло" В.Мудрий наголошував, що "Нова Зоря" стала "недвозначно на становищі політичного опортунізму супроти Польщі та ярко противиться політиці нашої Української парламентарної репрезентації" [13, с.72-73].

Напругу посилдила також проблема особистої неприязні між керівництвом націонал-демократів та клерикалів-окциденталістів. Серед членів УХО поширювалася думка О.Назарука про те, що УНДО – "се найбільш хаотична партія" Галичини, а націонал-демократи – "се купа галицьких плосколобів і крикунів" [5, с.389-390].

Отже, на другу половину 1928 р. відносини між УХО та УНДО перейшли у фазу взаємного ігнорування. У ситуації, що склалася, провід християнської організації розповсюдив заклики утворити власну політичну партію [26, арк. 16]. У такий спосіб керівництво УХО протестувало проти політики УНДО і водночас шукало шляхів для посилення власних позицій. 12-13 липня 1930 р. у Микуличині відбулася нарада провідних діячів УХО за участю станіславського та перемишльського єпископів Г.Хомишина і Й.Коциловського, Т.Галушинського, С.Томашівського, О.Назарука. Розпочато конкретні заходи щодо зміни позапартійного статусу УХО. Вирішено відтепер називати її "Українська католицька організація". Учасники наради прийняли резолюцію, в якій наголошували, що "жодна з дотеперішніх політичних партій не проводила своєї політики у католицькому дусі" [46, арк. 5]. У зв'язку з цим питання створення клерикальної політичної партії стало питанням часу.

Таким чином, тісна співпраця християнської організації з УНДО завершилася конфронтацією. Зважаючи на згадані фактори, перш за все протилежні ідеологічні засади УХО та УНДО, вона була об'єктивним та логічним наслідком еволюції їхніх взаємин. Разом з тим, розмежування цих двох структур сприяло викристалізації в українській суспільно-політичній думці міжвоєнного періоду різних концепцій: національної консолідації з метою побудови соборної самостійної Української держави (УНДО) та національно-територіальної автономії українських земель у складі Польщі (УХО). Нетривала консолідаційна політика УХО

та УНДО створила умови для співробітництва клерикалів-окциденталістів з націонал-демократами, яке виявилось в час нормалізації польсько-українських відносин 1935 р.

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України. ф. 6, оп. 1, спр. 168.
2. Центральний державний історичний архів України у Львові:
 - а) ф. 358, оп. 1, спр. 42;
 - б) ф. 406, оп. 1, спр. 22.
3. Державний архів Івано-Франківської області:
 - а) ф. 2, оп. 1, спр. 373;
 - б) ф. 2, оп. 1, спр. 417;
 - в) ф. 2, оп. 1, спр. 637;
 - г) ф. 69, оп. 1, спр. 3.
4. Державний архів Львівської області:
 - а) ф. 1, оп. 52, спр. 552;
 - б) ф. 110, оп. 1, спр. 110.
5. Липинський В. Твори. Архів. – Т. 7. – Філадельфія, 1976.
6. Томашівський С. Чільна партія у власнім зеркалі. – Львів, 1929.
7. Рік 1925 // Політика. – 1926. – Ч. 1.
8. Наш національний білянс за 1925 р. // Новий час. – 1926. – Ч. 1.
9. УХО // Нова Зоря. – 1926. – Ч. 33.
10. УХО і вибори // Нова Зоря. – 1928. – Ч. 6.
11. Вислід виборів // Нова Зоря. – 1928. – Ч. 18.
12. Найважливіша політична задача нашого сучасного покоління // Нова Зоря – 1928. – Ч. 24.
13. Народний з'їзд УНДО 24 і 25 грудня. – Львів, 1929.
14. Sprawy paradowosciowe:
 - а) 1928. – № 1;
 - б) 1929. – № 1.
15. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993
16. Кугутяк М. Галицькі українці в боротьбі за державну незалежність у 1920-23 рр. // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 1997. – № 1.
17. Кухта Б. З історії української політичної думки. – К., 1994.
18. Соляр І. Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925-1928). – Львів, 1995.
19. Stepien S. Zycie religijne społeczności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej // Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. – Т. 1. – Przemysł, 1990.

Moskalyuk M.

RELATIONS BETWEEN UKRAINIAN CHRISTIAN ORGANIZATION AND UNDO: WAY FROM COOPERATION TO CONFRONTATION

The article deals with the activity of ukrainian clerical conservatives in the social and political life of Halychyna in the middle and in the second half of the 20th century. The author pays much attention to the creation of Ukrainian christian organisation and its contradictory mutual relations with the most powerful political party – Ukrainian National-Democratic Union. The author also explains the reasons of opposition between conservative Catholics and national-democrats.